

**Univerzita Karlova
Právnická fakulta**

**Vina za ztrátu názoru jednotlivce v moderní
společnosti, ilustrováno na historickém vývoji
nacistického Německa**

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2023
XVI. ročník

Autorka: Sofie Brodřáková
Konzultant: JUDr. Jan Kosek Ph.D.

Navrhovaný specializační modul: Právo ve společenskovědním kontextu

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do XVI. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 20. 4. 2023

Sofie Broďáková

Celkový rozsah vlastního textu práce (od úvodu po závěr), včetně mezer a poznámek pod čarou:

53 028 znaků

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému konzultantovi, JUDr. Janu Koskovi Ph.D., za neskutečnou vstřícnost, cenné rady a pomoc s výběrem literatury při zpracování této práce.

Obsah

Úvod:.....	5
Historický nástin nástupu nacismu	6
Hitlerův nástup k moci	6
Základ nacistické ideologie	9
Dělení viny podle Karla Jasperse.....	11
Zločiny:.....	11
Politická vina:	11
Morální vina:.....	12
Metafyzická vina:.....	14
Shrnutí	14
Jedinec a konformismus	16
Problematika obranných mechanismů	20
Kolektivní vina jako ulehčení jedinci.....	21
Do jaké míry lze mluvit o kolektivní vině?.....	22
Historické vyvinění Němců	25
Závěr	28
Seznam použitých zdrojů	29
Seznam použité literatury	29
Seznam použitých internetových zdrojů	30
Zákony	31
Seznam zkratk	32

Úvod:

Schuldfrage (otázka viny) je nedílnou součástí německých dějin. Po 1. světové válce je odpověď na otázku viny poměrně komplikovaná. Nelze tu s takovou jistotou přiznat vinu jednomu státu, ačkoli ji Versaillská mírová smlouva připsala Německu. V případě 2. světové války je to jasnější – tu vyvolali Němci. I proto se dodnes nejen v německých školách řeší toto téma dlouze a do extrémního detailu s cílem, že se každý ponaučí a hrůza světové války se nebude opakovat. Jestli tato taktika poučení se z chyb s cílem, aby se podobné události neopakovaly, vůbec funguje, je důležitou otázkou i v současnosti. Zejména pokud se podíváme za české hranice.

V hodinách dějepisu se probírá *Schuldfrage* spíše z historického hlediska. Řeší se: „Co vše bylo ve tehdejších státech nastaveno tak špatně, že se Hitler mohl dostat k moci a páchat takové činy?“ spíše než: „Jak se to mohlo stát?“ – tedy, jak se Hitlerovi povedlo ovlivnit tolik lidí, aby ho následovali? Jak to, že se tolik lidí i přes svoje vlastní přesvědčení oddalo systému? Jakou cítili Němci po válce vinu a jak s tímto pocitem naložit? – právě to byla otázka zejména pro ty, kteří žili v zemích pod kontrolou Vítězných mocností. Mohl si za to každý sám – buď se nechal zmást systémem, anebo že se mu jednoduše podřídil? Nebo to byla zároveň vina celého kolektivu, kdy se většina z občanů dostala na vlnu nacistické ideologie a plula dál, ať už to bylo proti jejich vlastnímu smýšlení či ne? Nebo je to kombinace obou?

V této práci se zaměřuji na určení viníků zodpovědných za ztrátu názoru jednotlivce v moderní společnosti, vše ilustrováno na historickém vývoji nacistického Německa. Jako moderní společnost v tomto kontextu je třeba chápat nikoli pouze společnost dnešní, tedy společnost roku 2023, ale společnost, která vznikla přibližně počátkem industrializace a s ní příchozí urbanizace, tedy kolem konce 18. století, a trvá až dodnes. Klíčovým momentem mé studie je zodpovězení otázky: Jaká je míra zodpovědnosti samotného jedince za vznik holokaustu a nacistického režimu oproti zodpovědnosti a vině celého národa?

Historický nástin nástupu nacismu

Hitlerův nástup k moci

Jak mohlo k nacismu a holokaustu vůbec dojít, je pro většinu lidí zcela nepochopitelné. Ačkoli se nástupem Adolfa Hitlera k moci a jeho následnou politikou zabývalo a stále zabývá mnoho historiků, kteří nacházejí jakési obecné příčiny, z pohledu běžného občana tato vysvětlení nikdy nebudou dostačující. Je zřejmé, že nacismus byl vybudován na specifické ideologii a historických momentech, a právě ty si je dobré přiblížit. Na začátek je potřeba říci, že nástup NSDAP (Národně socialistické německé dělnické strany) k moci nebyl jednoznačně daný. Každý politik potřebuje určitou dávku štěstí, aby se k moci dostal. Jeho úspěch závisí na mnoha okolnostech, které se nedají předvídat, a to nastalo i zde.

Prvním důležitým spouštěčem nástupu NSDAP je podepsání Versaillské mírové smlouvy. Pro Němce byl kruciálním zejména článek 231, ve kterém stojí: „Vlády spojené a sdružené prohlašují a Německo uznává, že Německo a jeho spojenci jsou jako původci odpovědní za všechny ztráty a škody, jež utrpěli vlády spojené a sdružené a jejich státní příslušníci následkem války vnucené jim napadením od Německa a spojenců.“¹ Nejen, že bylo Německo roztrženo jako takové proto, že válku prohrálo, ale ještě mu (a jeho spojencům) byla připsána veškerá vina a muselo platit velmi vysoké reparace. Zároveň byla obsazena jednotlivá území Německa – zejména Porúří, říšská armáda byla omezena na 100 000 vojáků a různá území byla postoupena jiným státům. K tomu bylo samozřejmě zničeno mnoho měst, průmyslových zón, vesnic i zemědělských oblastí Německa.

V roce 1923 se odehrál tzv. *Hitlerputsch*², jehož účelem bylo roztržit vládu Výmarské republiky, která měla být následně přestavěna podle obrazu Mussoliniho vlády a v jejímž čele měl poté být samotný Hitler. Benito Mussolini byl Hitlerovým velkým vzorem. Obdivoval zejména jeho vůdcovský styl, použití síly k dosažení moci a jeho nacionalisticky orientované cíle. Celá akce *Hitlerputsch* ale ve výsledku krachovala a Hitler skončil ve vězení, ve kterém nakonec strávil pouze několik měsíců. Měl zde však čas a potřebu sepsat známé dílo *Mein Kampf*, ve kterém líčí svou ideologii a mimo jiné popisuje, jaké bezpráví bylo na Němcích

---

¹ Mírová smlouva č. 217/1921 Sb., mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919. V [Systém ASPI]. Wolters Kluwer.

² Známy rovněž jako Pivní puč, jelikož akce začala obklíčením pivovaru v Mnichově.

podepsáním Versaillské smlouvy spácháno.³ Hitler taktéž začal s novou strategií, jak se dostat do čela Říšského sněmu. Jeho strana se měla k moci dostat skrze demokratické principy – tedy zvolením. Tento tzv. princip legality mu ale příliš nevycházel. NSDAP se ze začátku prezentovala spíše jako Hitlerův kult (např. se členové zdravili „Heil Hitler“), jenž směřoval ke zničení světa, a prosazovala násilí. Navrch toho měla strana zároveň radikální cíle jako např. antisemitismus. Vše výše uvedené v souladu s ideologií popsanou v Hitlerově díle *Mein Kampf*.

Důležitým momentem pro další vývoj Německa byla rovněž demokratická krize Výmarské republiky. Mnoho Němců té doby demokracii stále nevěřilo, a to hlavně kvůli tomu, že právě „údajní“ demokraté, kteří měli německé občany reprezentovat, vůbec Versaillskou smlouvu podepsali. Výmarská ústava byla ve výsledku postavena tak, že jak říšský prezident, tak říšský kancléř měli přílišnou moc – určité články mohly být využívány přímo diktátorsky. Čistě teoreticky bylo možné, aby Říšský sněm diktátorský dekret říšského prezidenta zrušil (čl. 48)⁴, ale toto samozřejmě prezident nechtěl připustit. Na pomoc mu stál čl. 25, dle kterého mohl prezident Říšský sněm rozpustit a až 60 dní bez něj fungovat.⁵ Tato východiska, jak se později ukáže, umožní prosazení moci nedemokratickými principy. Poté, co byl zvolen Paul von Hindenburg říšským prezidentem, se (zne)užívání zmíněných článků znásobilo. Zde je příčina následného „nedemokratického zla“.

Klíčovým okamžikem, jenž způsobil ještě větší zvrát byla Velká hospodářská krize roku 1929, která umocnila další rozklad společnosti a nedůvěru občanů v demokracii. To ukazují zejména volby do Říšského sněmu roku 1930, kdy lidé volili spíše radikální politické strany než strany ve středu politického spektra. Právě v té době NSDAP vzrostla z 2,6 % na

---

³ HITLER, Adolf. *Mein Kampf: 2 Bände in 1 Band*. Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachf., 1943, s. 519.

⁴ Čl. 48 Výmarské ústavy: „(1) V případě, kdy stát neplní své povinnosti uložené říšskou ústavou nebo zákony říše, říšský prezident může použít ozbrojených sil, aby ji k tomu přinutil.

(2) Pokud je pořádek v německé říši ohrožen, říšský prezident může přijmout opatření pro jeho obnovení, v případě nutnosti i za použití ozbrojených. Za tímto účelem může částečně nebo i zcela omezit základní práva poskytovaná články 114, 115, 117, 118, 123, 124 a 153.

(3) Říšský prezident musí o svých krocích v souladu s paragrafy 1 nebo 2 tohoto odstavce neprodleně informovat Říšský sněm. Říšský sněm je oprávněn zrušit opatření vydané říšským prezidentem.

(4) V případě nebezpečí z prodlení vydá vláda spolkové země vlastní dočasná opatření analogicky podle paragrafu 2. Opatření přijatá podle tohoto odstavce může zrušit říšský prezident nebo říšský sněm.“

⁵ Čl. 25 Výmarské ústavy: „Říšský prezident může říšský sněm rozpustit, ale pouze jednou ze stejného důvodu. Nová volba se uskuteční nejpozději šedesátý den po rozpuštění.“

18,3 %.⁶ S tímto se pojí obecná taktika Hitlerovy politické kampaně. Důležitým Hitlerovým partnerem ve snaze o získání podporovatelů byl zejména Joseph Goebbels, který kampaň vedl na bázi personalizace – na plakátech nestojí NSDAP, nýbrž samotný Hitler. Akce *Hitler über Deutschland*⁷ v roce 1932 lákala velké množství populace právě na to, že občané mohli osobně Hitlera vidět. Hlavním zájmem strany bylo oficiálně zlepšení pozice každého pracujícího. Antisemitismus, ačkoli stál v popředí díla *Mein Kampf*, nacisté prozatím veřejně nehlásali.

Poslední fází bylo období prezidentských kabinetů. Roku 1932 získala NSDAP v červencových volbách 37,3 % hlasů, což na většinu nestačilo. Po druhých volbách roku 1932 se spojila NSDAP a KPD, které poté měly dohromady přes 50 % hlasů, ale kancléřem byl jmenován Kurt von Schleicher.⁸ Politická špička se obávala, že by Hitlerovy postupy narušily „stabilitu“ německé politické scény. Von Schleicher měl vytvořit stabilní a konzervativní vládu. Tak vznikla ve vládě negativní většina. NSDAP pomohli v tento okamžik nedemokratičtí pomocníci. Kurt von Schleicher byl totiž i z pohledu Paula von Hindenburga příliš ambiciózní, chtěl se stát mocným a silným mužem v zemi a snažil se o vládu skrze *vojenskou diktaturu*.⁹ Hindenburg se tedy rozhodne jmenovat Hitlera na návrh bývalého kancléře, Franze von Papena. Von Papen byl totiž přesvědčen, že jakožto vicekancléř bude moct Hitlera *ochotit*, čímž oslabí jeho silné vystupování na veřejnosti.

Podíváme-li se striktně na tento historický vývoj, vidíme, že běžný občan zůstává primárně mimo dění. Obecně se o politiku jako takovou nezajímají všichni anebo se v ní všichni neorientují. Za tvorbou (a pádem) tohoto systému stála spíše politická špička a silně angažování jedinci. Na druhou stranu je třeba vzít v potaz to, že část občanů i tak NSDAP volila. Otázkou je proč. Odpověď nacházím v tom, že NSDAP přeci jen kýčovitě hlásala to, co by mohlo změnit právě tehdejší rádoby „demokratický“ systém, který se mnohým Němcům nelíbil. Ačkoli tedy na tomto místě nenacházíme až takovou vinu na straně samotného jednotlivce nebo „kolektivu občanů“ Německa, v obecné rovině je vidět již první fáze

---

⁶ GONSCHIOR, Andreas, 2005. *Deutschland: Wahl zum 5. Reichstag 1930*. Dostupné z: <http://www.gonschior.de/weimar/Deutschland/RT5.html>

⁷ „Hitler přes Německo“ bylo součástí kampaně prezidentských voleb roku 1932, které ve výsledku vyhrál opět Paul von Hindenburg. Tato akce, kdy Hitler létal mezi různými městy mu každopádně pomohla se ještě více zviditelnit.

⁸ GONSCHIOR, Andreas, 2005. *Deutschland: Wahl zum 7. Reichstag 1932*. Dostupné z: <http://www.gonschior.de/weimar/Deutschland/RT5.html>

⁹ MrWissen2go Geschichte | Terra X. *Hitlers Machtübernahme: Musstewissen Geschichte*. 31.5.2018.

názorového úpadku, alibismu i rezignace, resp. volby „menšího zla“, ze strany německé populace a její ztráta zájmu o reálné vnímání denního dění ve společnosti.

Základ nacistické ideologie

Ihned po tom, co byl Adolf Hitler 30.1.1933 jmenován kancléřem, začal jednat. Jeho prvním cílem bylo zlikvidovat všechny politické i nepolitické odpůrce. K tomu přispěl shodou okolností požár Říšského sněmu na konci února 1933 a na to navazující Dekret o požáru Říšského sněmu (*Reichstagsbrandverordnung*). Dle NSDAP a tehdejšího tisku byl viníkem tohoto požáru komunista, Marinus van der Lubbe. Na to poté navazuje právě zmíněný dekret, který nejen omezil řadu lidských práv, ale umožnil rovněž rozšířené pronásledování politických odpůrců NSDAP a byl také prvním krokem k likvidaci právního státu. Poté, co byla anulována křesla KPD (Komunistické strany Německa) v Říšském sněmu, se pod určitou dávkou násilí a vyhrožování podařilo přijmout Zmocňovací zákon, který v principu dal německému kancléři veškerou moc. Základem Zmocňovacího zákona bylo svolení vláde vydávat zákony bez souhlasu Říšského sněmu. O něco později byla zakázána i SPD (Socialistické strany Německa) a byl přijat Zákon o zákazu zakládání nových politických stran. Tento absolutní průlom bezprecedentně pošlapal a umrtvil demokracii. Jednotlivci se již zřejmě nemohou účastnit politického dění skrze volby a účast v politických stranách. Alespoň ne v tom pravém slova smyslu. Na tomto místě musí být i běžnému občanovi patrné, že se stát stává zcela totalitním, resp. diktaturou.

Na bázi ideologie *Lebensraum* nechal Hitler zrušit spolkové země a jejich parlamenty, aby jisté fiktivní hranice uvnitř státu nerozdělovaly německý lid. Samotná teorie *Lebensraum* stojí na tom, že jsou Němci lid kultury a dělníků a mají fyzickou práci zušlechtovat své potřeby. Německo je ale přelidněné, a proto nemají lidé dostatek prostoru pro maximální zušlechtění svých potřeb. S tímto zároveň souvisí další z cílů nacismu: rovnost všech *Volksgenossen*. Do češtiny se toto slovo dá hrubě přeložit jako „soukmenovci.“ Pokud ale toto označení rozebereme: *Genosse* znamená soudruh či společník a *Volk* právě národ, který je pro nacismus tak podstatný. Tito *Volksgenossen* se poté měli spojit právě do *Volksgemeinschaft* (národního společenství). Jednotlivec tak ztrácí na důležitosti. Nacisté chtějí spojit Němce rozprostřené ve více zemích a dosáhnout tak své *Lebensraum* ideologie, a to vše v souladu s proklamací: „*Ein Volk, ein Reich, ein Führer*“ (jeden národ, jedna říše, jeden vůdce). Ať již bylo toto dogma jakkoli líbivé, je třeba ho chápat jako absolutní zradu. NSDAP byla stranou, jež vyšla z dělníků a dostala se do fáze, kdy jediným důležitým jednotlivcem byl vůdce. Každý další jednotlivec

nebyl jako takový důležitý. Nacistická ideologie byla zaměřena na národy: jeden prosazovala, jiné chtěla vyhladit.

V samotném centru celé ideologie je antisemitismus. Nepřátelství k Židům nebylo nové. Na území Německa se objevovalo již od dob středověku, ale Hitlerův antisemitismus toto nepřátelství zásadně umocnil. Árijci se v nacistickém Německu oficiálně stali tou „nejsilnější“ a „jedinou správnou“ rasou. Goebbelsova propaganda stavěla mimo jiné na poškozené emocionální stránce Němců, jež prožívali křivdu Versaillské smlouvy a následky Velké hospodářské krize, zatímco jim k tomu všemu Židé „ničili vlast“ a „vykořisťovali je“. Pouze pět měsíců po jmenování Hitlera kancléřem byly spalovány a zakazovány knihy židovských autorů. Nenávist vůči Židům se stále vyhrcovala. V souvislosti s tímto je známá Křišťálová noc roku 1938. Ničeny byly židovské obchody, výlohy, zatčeno tu noc bylo tisíce Židů a zároveň i lidí, kteří Židy podporovali. Minimálně sto Židů bylo také zabito.¹⁰ Systematické vyvražďování Židů, které následovalo a gradovalo v průběhu celé 2. světové války bylo hrůzným vyvrcholením této zrudné a na začátku jen nenápadně se rozmáhající ideologie. Zde již jednoznačně vina a odpovědnost padá na jednotlivce, kteří selhali v morální rovině jako občané, protože se jim vše dělo na očích, přímo na ulicích, kde žili, kde se denně se zločiny proti Židům setkávali. Pokud v tuto chvíli proti tomuto teroru aktivně nevystoupili, tak jim na rukou, byť většině z nich zprostředkovaně, ulpěla krev obětí.

Ačkoli byla NSDAP z části demokraticky zvolena, postupné uchopení moci Hitlerem zdaleka demokratické nebylo. A o to více, podíváme-li se na jeho počiny po roce 1933. Zejména propaganda manipulovala myslí mnoha lidí. Na rozdíl od historie do roku 1933 je zde třeba vidět právě součinnost jednotlivců jako takových. Valná většina z nich byla schopna obětovat Židy a to, ať už to bylo z toho důvodu, že opravdu antisemité byli nebo proto, že chtěli žít „v klidu“. Jednotlivci na tomto místě akceptovali nacistickým režimem zasetý standard a neuvědomovali si, že příští obětí mohou být oni samotní.

---

¹⁰ Wdr. *Nationalsozialismus: Novemberpogrome*. Nationalsozialismus: Novemberpogrome - Nationalsozialismus - Geschichte - Planet Wissen.

Dostupné z: <https://www.planet-wissen.de/geschichte/nationalsozialismus/novemberpogrome/index.html>

Dělení viny podle Karla Jasperse

Karl Jaspers se po 2. světové válce stal jednou z prvních osob, která opravdu procitla. I z tohoto důvodu je jeho pojednání o vině dodnes jedinečné a cenné. Již v roce 1946 se Jaspers pokusil uchopit svou vlastní vinu a zbavit se tak stigmatu, se kterým se jakožto Němec po válce potýkal. Nejen, že se snaží vyvinut německý národ a sebe samotného, ale zároveň rozebírá, kde přesně národ selhal. Jeho rozbor směřuje jak k vině jednotlivce, tak k vině kolektivu, a proto jsem si ho pro svou studii vybrala. Budu následně jeho myšlenky analyzovat a použiji je jako odrazový můstek pro vytvoření svých vlastních tezí a závěrů.

Jaspers rozebírá ve své knize z roku 1946: „Otázka viny: Příspěvek k německé otázce“ vinu německého národa během 2. světové války a co je nutno udělat, aby se jednotlivci odčinili – a to jak sami u sebe, tak ve světě. Samotnou vinu dělí na čtyři typy – zločiny, politickou vinu, morální vinu a metafyzickou vinu. V hrubém dělení existuje vina individuální i vina národa. Tuto vinu národa, jež vnímáme jako vinu kolektivní, chápe Jaspers jako odpovědnost v politické oblasti. Dle jeho názoru spočívá kolektivní vina právě v tom, že si lidé – jako kolektiv – tuto vládu více či méně demokraticky zvolili, a tím zavinili Hitlerův nástup k moci.

Zločiny:

První vinou je ta, která se týká zločinů, a Jaspers ji rozebírá spíše z právního hlediska. V Norimberských procesech měli být odsouzeni nacisté za zločiny různých kategorií – zejména zločiny válečné nebo zločiny proti míru. Knihu psal Jaspers v době, kdy ještě nevěděl, jak se Norimberské procesy vyvinou a polemizuje nad jejich budoucími účinky – tedy, jak ovlivní život běžných Němců poté, co někteří z německých nacistických zločinců budou usvědčeni ze svých zvrstev. Jaspers vidí Norimberské procesy jako esenciální, jelikož tyto by měly nastolit nový světový řád.

Politická vina:

V Jaspersově pojetí „odpovídá národ za svou státnost.“¹¹ Němci nechali svůj stát páchat zločiny a jakožto příslušníci toho státu se s tím musí i vypořádat. Pro politickou vinu není nutné

---

¹¹ JASPERS, Karl. Otázka viny: příspěvek k německé otázce. Vydání čtvrté, v nakladatelství Academia druhé. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Praha: Academia, 2019. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-2988-1, s. 73

se osobně účastnit na vyhlazování. Dle Jasperse kolektivní vina „nutně“ existuje jako vina státních příslušníků.

Jaspers je přesvědčen, že v moderní době není možné být naprosto apolitický, jelikož i když neodevzdáme hlas nebo žijeme mimo společnost, je to umožněno právě tím, jak daný stát funguje. Tento stát dal ze začátku voličům svobodu nevolit nebo se neúčastnit, a tím jsou vinni naprosto všichni. Problémem je si tuto vinu přiznat. I v případě, kdy se člověk omluví nebo když vysvětlí, čeho chtěl ve volbách dosáhnout nebo čemu věřil, jeho podíl na této kolektivní vině se nesnižuje. Cokoli občan Státu učinil, stejně umožnilo Hitlerovi nastoupit k moci.

Dále Jaspers hovoří o vině na dvou úrovních a to, že bezpodmínečné podrobení se vůdci je jedna věc, ale že se lidé podrobují vůdci *určitého typu*, je věc druhá.¹² S touto vinou souvisí taktéž vina, kterou Němci pocítují v době, kdy jsou nacističtí státníci souzeni za válečné zločiny. Tím, že národ odpovídá za svou státnost, se musí každý cítit také vinen, jakmile vidí svou bývalou vládu před soudem.

Morální vina:

Morální vina je oproti té politické vinou individuální. Zde autor také mnohem více mluví o odčinění se a o vnitřním ospravedlnění se. Pro každého Němce bylo dle Jasperse důležité zjistit „v čem je moje vina?“¹³ Morální vinu ale může nést pouze člověk, který disponuje morálními vlastnostmi – jako je svědomí, lítost nebo schopnost proměny. Tuto schopnost Hitler ani jeho nejbližší spolupachatelé dle Jasperse neměli. Pro tyto jedince bylo možným prostředkem jen násilí a odpovědět těmto zločinům se dá kvůli tomu rovněž pouze násilím.

Na otázku: „Proč se lidé stali morálně vinnými?“ našel Jaspers šest možných odpovědí.¹⁴ Zároveň již zde u některých z nich poskytuje řešení, jak se s touto morální vinou duševně vyrovnat.

První je „život v masce“, který byl nutný pro každého, kdo chtěl zůstat živý. Aby se člověk udržel naživu, musel říkat věci, které neodpovídaly vlastnímu přesvědčení.

Druhá možnost je falešné svědomí, kdy člověk věřil v idealismus státu. Stát byl vlastní, autoritou, absolutní vrchností. Právě tím, že stát byl autoritou, nejvyšší vojenskou mocí a

---

¹² JASPERS, Karl. Otázka viny: příspěvek k německé otázce, s. 96

¹³ JASPERS, Karl. Otázka viny: příspěvek k německé otázce, s. 76

¹⁴ JASPERS, Karl. Otázka viny: příspěvek k německé otázce, s. 77-86

zároveň se stát prezentoval jako jeden společný německý národ, se tolik lidí podílelo na holokaustu, přičemž plně důvěřovali ideologii, které by běžně – tj. se zdravým rozumem – nikdo věřit neměl, resp. nemohl. „Je to rozkaz“ byl výrokem, který násilníkům umožňoval přenést vinu z páchaného násilí na stát, ale v realitě toto na jejich vině neubírá.

Třetí je poté částečné připodobnění se nebo *polovičatost* jedince. Člověk musí být vinný, pakliže nebyl schopný (ať již podvědomě či vědomě) odsoudit celý princip jako špatný. Pokud, dejme tomu, nepodporoval vyhlazování Židů, ale zároveň si užíval výhody, které mu stát jakožto árijcovi poskytoval, nemůže se vydávat za někoho, kdo systém odsuzoval.

Dle mého osobního chápání je však nejdůležitější právě Jaspersova čtvrtá možnost, a to *sebeklam*. Pokud lidé věřili, že nacistické zlo je pouze dočasné a že se ho jednou podaří vymýtit, musí na sobě pociťovat morální vinu. Pouze to, že i proti vlastnímu přesvědčení, poslouchali rozkazy, umožnilo nacistickému režimu dosáhnout bezmezných síly a vlivu.

V páté odpovědi rozděluje Jaspers lidi aktivní na politickém dění, u kterých je vina jasná, a lidi s pasivní účastí. Je totiž možné, že lidé, kteří se aktivně neúčastnili na vyhlazování, deportaci anebo jiné podpoře nacistického režimu, by se necítili vinni. I tito lidé ale podléhali *sebeklamu*. To, že se přizpůsobili a aktivně nezasáhli proti režimu, aby zůstali naživu, je dělá skoro stejně vinnými. Jistě by se na tomto místě dalo argumentovat, že režim přímo nepodporovali. Problémem je, že pokud režimu neodporovali veřejně, mělo to na zachování nacistického státu vlastně podobný efekt jako jeho podpora.

Poslední šestá odpověď úzce souvisí se všemi předchozími, a to v tom, že lidé se raději navenek přizpůsobili, než aby se jim nebo jejich rodině něco stalo. Toto se opět nedá absolutně omluvit, jelikož tu byli stateční lidé, kteří proti systému bojovali, ačkoli věděli, co se jim může stát. Protinacistická skupina Bílá růže, která je dodnes v povědomí mnoha lidí, je toho přímým důkazem.¹⁵ Je zřejmé, že členové této skupiny těmito *souputníky* nebyli. Jaspersova hypotéza o tom, že *souputnictví* omluvitelné není, ačkoli si lidé určité omluvy pro své přizpůsobení se našli či najdou, je dle mého názoru legitimní.

---

¹⁵ Bílá růže byla skupina studentských odbojářů v Německu za druhé světové války. Jejich cílem bylo bojovat proti nacistickému režimu a šířit myšlenky svobody a demokracie. Skupina byla založena v roce 1942 a vedl ji Hans Scholl spolu se svou sestrou Sophie Schollovou a dalšími členy akademické obce Mnichovské univerzity. Bílá růže tiskla a distribuovala letáky, které odsuzovaly nacistickou vládu a vyzývaly k odporu. V roce 1943 byli členové skupiny zatčeni a popraveni.

Metafyzická vina:

Jaspers staví poslední druh viny, a to metafyzickou, na tom, že „to, že ještě žiji, je moje vina.“¹⁶ Toto je také vina jedince, nikoli kolektivu. Vícekrát ve své knize cituje Jaspers Kantův výrok: „ve válce nesmí docházet k činům, jež zcela znemožňují pozdější usmíření těch, kdo vedou válku“.¹⁷ Mnoho lidí svou solidaritu vůči ostatním neprojevilo. Tato solidarita dle Jasperse spočívá v tom, že jedinec měl dát v sázku svůj život, aby pomohl druhému zůstat naživu. A již méně podstatné je, zda daný jedinec přežil nebo ne – důležité je, že život v sázku dal. Mnoho Němců zemřelo, jelikož režimu odporovalo. Ale ti, kteří solidaritu neukázali, i když režimu mentálně odporovali, tak činili kvůli přesvědčení, že jejich smrt by ve výsledku nic neovlivnila. Člověk, který si uvědomí svou metafyzickou vinu, chápe svou bezmoc, zoufalost a pobouření. Ví tedy, že je vinný, protože nevsadil svůj život do loterie smrti, i když se na první pohled zdá, že hrát si s životem je iracionální.

Shrnutí

Jaspersovo rozdělení na čtyři viny má zřejmě silný základ. Pokusit se o vysvětlení chování německých občanů a národa jako celku je obecně složité. Jaspersova schopnost provést kritickou analýzu takto brzy po válce je pozoruhodná. A to zejména proto, že byl sám účastníkem veškerého nacistického dění a všeho, co přinesl tento režim. Na rozdíl od mnoha jiných lidí ale Jaspers svou vinu nezapíral, naopak, chtěl se své vině tváří v tvář postavit. Jaspers sám nebyl zarytým nacistou (mimo jiné byla jeho manželka Židovka), ale právě proto, že se nepostavil na odpor, si byl své viny ještě více vědom.

Je třeba zdůraznit, že pokud se názor mnohých z nás (zejména mladších generací) od Jaspersova rozdělení liší, nemusí to být pouze kvůli našemu hodnotovému nastavení, ale také jak osobnímu, tak časovému odstupu od hrůz druhé světové války. Nemělo by se podle mého názoru rozporovat Jaspersovo pojetí viny jako takové, tím spíše, pokud beru v potaz, že osobně zažíval situace, kdy na každého Němce bylo mnohokrát pohlíženo jako na zrůdu.

Jaspers ve své knize pojem konformismus jako takový nezmiňuje. Staví na něm ale v principu kolektivní i morální vinu. Konformismus je založen na přizpůsobení se určitým ideám, názorům, příkazům společnosti, jejímž je člověk členem.¹⁸ Často právě kvůli tomu, že

---

¹⁶ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*, s.87

¹⁷ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*, s.88

¹⁸ KELLER, Jan. *Konformismus*, 11.12.2017. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Konformismus>

chce člověk do „své“ společnosti zapadnout. Pro Jasperse je touto společností samotný nacistický stát. Pokud poté připsáme vinu každému člověku a zároveň té společnosti, donutíme ho v určitém smyslu k tomu, že bude chtít dokázat, že takovou „zrůdou“ není. Zdá se, že Jaspers chtěl nějakým způsobem Vítězným mocnostem ukázat, že se Němci za své činy zodpovídají a kají a že nic, co způsobili, nebudou opakovat. Zejména to, že si již žádnou podobnou vládu nezvolí. Když si totiž všichni Němci uvědomí svou vinu, mohou se stát „lepšími lidmi“.

Jedinec a konformismus

Na tomto místě je vhodné představit několik tezí z knihy „Modernita a holocaust“ od Zygmunta Baumana, jelikož právě ty s konformismem souvisí. Ačkoli je důležité, aby si každý uvědomil svou morální i metafyzickou vinu, je chápání kolektivní viny velice komplexní téma. Problémem modernity dle Baumana je, že je velmi jednoduché ztratit se v davu. Od doby, kdy jsou velká města, a tedy i velké komunity, kde se ne všichni znají, se lehce vytratí individualita jedince. V principu jsme schopni získat pocit, že nejsme nic a že nic nezměníme. A to je podle mne primárním důvodem pasivity jednotlivců a jejich zdrženlivosti při boji s něčím, co se jim vnitřně nelíbí.

Pro jednodušší pochopení můžeme udělat skoro až banální srovnání. Řekneme-li si například, že každé ráno sedí spousta lidí ve svých autech v koloně. Každý z nich si je schopen říci, že „stejně, jestli přestanu jezdit autem, to na koloně nic nezmění.“ Pokud by se ale minimálně polovina z nich rozhodla autem nejezdit, kolona by se ztratila, nebo přinejmenším zmenšila. Analogicky, kdyby se každý Němec, který byl přesvědčen, že činy nacistů nejsou správné, postavil se na odpor, byl by odpor mnohem účinnější než to přizpůsobení, kterému ve výsledku podlehl. Jistě, srovnávat kolonu a masové vyvražďování, kdy zároveň kvůli odporu může být člověk zavražděn, je diskutabilní. Lidé ale často nemají právě tu potřebnou sílu vystoupit z řady nebo něco změnit, protože si myslí, že jejich individuální akt nebude mít žádný vliv. Možné je rovněž, že mnozí jednoduše nejsou ochotni obětovat svůj život pro ideály – ať už vlastní nebo ideály společnosti.

Je tu možno doplnit ještě jedno tvrzení a to, že v době nacismu byla možnost pouze *zabít nebo být zabit*, a proto se lidé přizpůsobili. Dle mého názoru to bylo ale také kvůli tomu, že nechtěli být odsuzováni svými sousedy nebo jinou blízkou komunitou, ve které žili. Ať už se jim to ze začátku zdálo jakkoli špatné, žili v tom domnění, že dokud na sebe autorita bere tu hlavní odpovědnost, nemají oni sami krev na rukou. Zde se vracím k Jaspersově pojetí *falešného svědomí*: lidem totiž často zlehčilo svědomí jen to, že to, co dělali, byl „jen rozkaz“, který pocházel od *authority*, a to je v jejich očích ospravedlnilo.

Právě výrok „jen rozkaz“ se objevuje i v jiných textech nesmírně často – například v Norimberských procesech nebo v procesu s Adolfem Eichmannem, jedním z hlavních organizátorů holokaustu. Eichmann byl sám přesvědčen, že jednal vždy pouze podle rozkazů, nikoli z rozmaru. Byl totiž mužem, který zákony ctíl, a to, co Hitler nakázal, byl v podstatě zákon. Nechápal tedy, proč by se tedy měl cítit vinný, když jednal podle rozkazů, které v té

době v Německu nebyly zločinem.¹⁹ Vnímám to tedy tak, že zde opět jednotlivec „jednoduše“ přenesl svou vinu na samotný stát, který je z pohledu jedince rovněž odpovědný za ztrátu jeho názoru. V takové společnosti totiž názor jednotlivce neměl své místo. Prostor byl pouze pro zákony a rozkazy.

Dále je důležité zmínit, že nám modernita také dává prostor pro sebezlepšování a soustředění se na sebe samotné. Z druhé strany ale chceme a „potřebujeme“ získat uznání – ať už od jakési autority, pod kterou spadáme, nebo od svých přátel či vrstevníků nebo podobně. Dle mého jsme totiž skoro až „obětí“ společnosti, ve které máme potřebu se s někým porovnávat. Stále chceme být lepší, než ostatní (v extrémních případech i úplně nejlepší). Máme jakési nutkání být užiteční. I to podle mě vedlo Němce k tomu, že se nakonec podřídili autoritě, i když bylo mnoho z nich ze začátku přesvědčeno o její špatnosti.

Něco podobného tvrdí psychoanalytik a filozof Erich Fromm ve své knize „Strach před svobodou.“²⁰ Fromm se zabývá problematikou lidské psychiky, kdy dle něj každý z nás má pocit, či potřebu, svobody. Ke svobodě má ale každý člověk jakýsi ambivalentní vztah. Z jedné strany chceme autonomii a právo na sebeurčení – nechceme, aby o našich životech rozhodoval někdo jiný nebo aby nás řídil. Z druhé strany ale existuje odpovědnost za svobodu, a právě té se mnoho lidí bojí. V moderní společnosti má člověk svobody až příliš a ve výsledku neví, co s ní dělat. Fromm se tedy víceméně shoduje ve svých tezích s Baumanem: kvůli industrializaci a hospodářskému vývoji jsme jako lidé schopni žít vlastní život, být do nějaké míry „svobodní“ či „volní“ (v angličtině slovo „free“, v němčině „frei“, jenž pokrývá jak svobodu, tak volnost, nezávislost či neomezenost). Současně se ale člověk často cítí izolovaný a nejistý. Já osobně to chápu tak, že kvůli výše všemu zmíněnému poté jednotlivci tendují k podřízenosti.

Žádný z těchto faktorů nelze pomíjet ani v současné době. Mnozí lidé jsou přesvědčeni, že z chyb minulých generací jsou už poučení a nic tak hrozného by neudělali, jelikož to je nesmyslné a brutální. Zároveň mezi námi panuje víra v to, že jsme „příliš chytří“ na to, abychom se jednoduše nechali ovlivnit a podřídili se autoritě. Trpíme, bohužel, často pocitem

---

¹⁹ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 8020405496, s. 37

²⁰ FROMM, Erich. *Furcht vor der Freiheit*. Aus dem Englischen von Liselotte und Ernst Mickel. Ungekürzte Ausgabe. Oktober 2000. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München www.dtv.de. ISBN 3-423-59048-3

„přílišné logičnosti“. Kolektiv a společnost, resp. jejich vliv na jedince, jsou však pro člověka stále stejně nebezpečné. Primárním důkazem toho jsou sociální média a média obecně. Vezměme například to, jak mnoho lidí reaguje na tzv. *fake news* nebo *hoax*.²¹ Stačí, že tu informaci zveřejnila jakási domnělá autorita, u které by se „nepředpokládalo,“ že by hlásila něco, co není pravdou. Proto u nás poté zaniká vnitřní potřeba si každý „fakt,“ který vidíme, ověřit. Tady přímo vzniká vina každého jednotlivce v tom, že se takováto nesmyslná informace dále rozšiřuje. Každý z lidí, který něco takového sdílí dále, je ve své podstatě vinen. I v tomto ohledu za to však zároveň může společnost, která takový systém důvěry, ať již úmyslně nebo ne, vytvořila. Jistě, vždy je „určité množství“ lidí, které se například na novinové titulky nespolehá, ale „určité množství“ nestačí.

Pro kompletnost celé této úvahy je nutné si uvědomit, že v nacistickém Německu hrálo roli ještě několik dalších faktorů. Mnoho Němců ztratilo schopnost chápání, co je morální a co je nemorální. Přeci jenom nám stát či společnost, ve kterých žijeme, dávají určitá pravidla, dle kterých se máme řídit a odvodit si, co morální je a co nikoli. V „civilizované“ společnosti žijeme v domnění, že zabít lidi je špatně. Existují ale společenství či kmeny, kde je například kanibalismus normální. V takové společnosti je pojetí morálních hodnot z našeho rádooby jediného správného pohledu absolutně morálně vychýlené. Korowajové, kteří stále kanibalismus praktikují, by s tímto jistě nesouhlasili – pro ně je to součástí kultury.²² To, že máme jakožto lidské bytosti určitý cit pro morálku, není zřejmě to rozhodující. Naše názory formuje na konci příběhu právě společnost, ve které žijeme.

Zygmunt Bauman rovněž přemýšlí nad morálním hlediskem odpovědnosti. S pocitem morální viny musí souviset to, jak blízcí si s daným člověkem jsme. Čím bližší máme s někým vztah, tím spíše mu nebudeme chtít ublížit. I proto museli být Židé dehumanizováni, zabstraktněni – tedy že jejich individualita, jakožto lidí, musela být zničena a zavržena.²³

---

²¹ *Fake news* jsou klamavé zprávy, které jsou záměrně vytvořeny tak, aby šířily dezinformace. Tyto zprávy jsou často vytvářeny za účelem manipulace s veřejností nebo pro politické účely. *Hoax* je podobně jako *fake news* úmyslně vytvořený klamavý příběh nebo zpráva, která může být šířena prostřednictvím různých médií, včetně sociálních sítí, e-mailu a SMS. Cílem hoaxu je často šířit rozruch nebo strach mezi lidmi, ať už pro zábavu nebo pro manipulaci.

²² RAFFAELE, Paul. *Sleeping with Cannibals*, září 2006.

Dostupné z: <https://www.smithsonianmag.com/travel/sleeping-with-cannibals-128958913/>

²³ BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429237, s. 302-305

Z tohoto důvodu se domnívám, že Karlu Jaspersovi chybí v kategoriích morální viny samotné chápání morálních hodnot té doby. Připomínám jen, že Jaspers mluví o určitém *sebeklamu* nebo vnitřnímu rozporu lidí, kteří i proti svému přesvědčení uposlechli dané rozkazy. Problémem tehdejší společnosti se ale zdá být právě vzdálenost jak mezi pachateli a oběťmi, tak i těmi, kteří dávali rozkazy a těmi, kteří je uposlechli. V takové společnosti je dle mého těžké vůbec cítit morální odpovědnost v takovém rozsahu, ve kterém by vinu cítil člověk, který někoho pošle na smrt v naší dnešní společnosti. Tím však neříkám, že násilné chování a posílání Židů na smrt bylo či je pochopitelné, vysvětlitelné a omluvitelné. Tím méně optikou dneška. Pokud ale byly Němcům ze strany nacistické vlády vnucovány jiné morální principy – takové principy, které více či méně akceptovali „všichni lidé kolem vás“ – se jednotlivec jednoduše přizpůsobil, vinu často necítil a „pouze“ jednal. A to se, bohužel, může opakovat kdykoli a kdekoli i dnes. Tak zásadně se lidstvo ve svých návycích a přístupech nemění, což je potenciálně stále nebezpečné.

Problematika obranných mechanismů

Mnoho Němců tedy svou vinu cítilo, ať již vědomě nebo podvědomě. Karl Jaspers v té části své knihy, kde rozebírá *očistu*, varuje před chováním, které by zapříčinilo, že se pocitu viny jedinec nikdy nezbaví – minimálně ne v tom pravém slova smyslu. Pro zjednodušení je téměř vše, co popisuje, druhem ego-defenzivních mechanismů. Tyto obranné mechanismy se u člověka objevují nejčastěji právě v době, kdy cítí úzkost, zármutek či pocit viny. I člověk, který vlastní vinu veřejně popíral – tj. popíral, že by vůbec na holokaustu a nacismu vinu měl, zejména proto, že se neúčastnil aktivně – mohl být „obětí“ těchto podvědomých procesů. A ne pouze po tom, co válka skončila, ale také během nacistického režimu samotného. Typickými obrannými mechanismy by v tomto případě byly buď: obranné mechanismy související s vytěšňováním a blokováním vlastních emocí a pocitů nebo takové, kdy se člověk snaží vysvětlit své chování rozumnými důvody. Do první skupiny se řadí hlavně disociace, popírání a projekce. Do druhé poté zejména racionalizace a intelektualizace.

Při disociaci mysl blokuje vstup negativních emocí, jež byly vyvolané často nějakým často traumatickým zážitkem, do zbytku vědomí. V extrémních případech se jeví i jako částečná amnézie. V reálu by to mohlo vypadat třeba jako zapírání, že někdo prozradil něčí skrýš a poté viděl, jak daného Žida odvádějí. Přitom si to ale daný člověk opravdu nepamatuje. U popírání poté často daný jedinec tak dlouho svou vinu popírá, až přesvědčí sám sebe, že nikdy vinný nebyl. Projekce pro nestranného pozorovatele může vypadat jako pouhý projev alibismu. Člověk, který svou vinu cítil, jednoduše obviňuje všechny kolem sebe. Místo toho, aby našel chybu v sobě, hledá ji v ostatních, a to podvědomě. Tímto způsobem se tedy nikdy nesmíří s tím, že se holokaustu účastnil. Vlastní účast nezapře, ale to není důležité, protože „se účastnili ostatní.“ Právě projekce je dle mého určitým projevem kolektivní viny. Jedinec „ví“, že, v tomto případě, na nacismu nenese vinu pouze on. I další Němci a ve výsledku celý národ nesou vinu rovněž, a proto to není pouze jeho vina.

Racionalizace a intelektualizace se navenek mohou tvářit jako pouhé výmluvy. V různých případech se jistě někteří jedinci pouze vědomě vymlouvali. Pakliže se ale díváme na podvědomí a obranné mechanismy, je racionalizace pouhá rozumová argumentace a hledání důvodů, proč se jistým způsobem daný člověk zachoval. Toto ale není způsob, jak přesvědčit ostatní, že za něco „nemohl“ – jedinec se snaží přesvědčit sám sebe a ulehčit tak svému svědomí. Podobně je to u intelektualizace, kdy jedinec zachovává určitý emoční odstup tím, že se vyjadřuje intelektuálně. Tímto chladným chováním napomáhá svému egu tak, že potlačuje bolest, která ho tíží z důvodu pocitu viny. Pakliže někdo obranné mechanismy využívá,

předpokládáme spíše, že daný jedinec pocítuje individuální vinu, nikoli jen vinu jakožto člen kolektivu.

Obranné mechanismy jsou nám dané geneticky, běží na pozadí našeho konání, a chrání nás. Je však potřeba mít o nich povědomí, umět je rozklíčovat a sebekriticky jejich dopad vyhodnotit, protože naše skutky, resp. vnímání odpovědnosti a viny za naše chybná rozhodnutí či nerozhodnutí, jsou pak naším vědomím a svědomím akceptovány a stávají se z nich normy pro další řešení nastalých situací.

Kolektivní vina jako ulehčení jedinci

I Jaspers se k teorii, že kolektivní vina ulehčuje jedinci, vyjadřuje, ačkoli spíše nepřímě. Podle něho si nepomůžeme, když si připomínáme činy druhých. Nezmírníme tak svou vinu, ale právě naopak: když jsme schopni vidět vinu v tolika jiných lidech, začneme se bát o *lidskost lidstva*. Chceme totiž zůstat mezi lidmi, a ne se z tohoto kolektivu oddělit. Jaspers by ale výroku, že kolektivní vina jedinci ulehčí, jistě oponoval. I kolektivní vina totiž úzce souvisí s jedincem a dle Jasperse musí všichni Němci nést odpovědnost za to, jakou vládu připustili.

Dle mého názoru ale přesně kolektivní vina, jak ji chápe Jaspers, může ulehčit jedinci v tom smyslu, že již svou individuální – ať metafyzickou či morální vinu – tolik nepocítuje. V historii měla podobný význam, pro ulehčení jednotlivci, víra v to, že lidem bylo neštěstí či štěstí dáno „shora“ a nemohli s tím nic dělat. Modernita nás ale donutila cítit odpovědnost za své činy. Pokud svedeme vinu na kolektiv opět můžeme ztratit pocit své vlastní individuální viny. Svou individuální vinu můžeme rozložit na ostatní a zároveň své činy ospravedlnit tím, že „přeci nejsme jediní, kteří systému podlehlí“ nebo že „nejsme jediní, kteří tuto vládu volili“ – není to tedy pouze naše vina. Mohla za to také spousta lidí kolem nás, proto bychom jako jednotlivci „nic nezměnili.“ I tyto „výmluvy“ jsou součástí ego-defenzivních mechanismů – zejména racionalizace a intelektualizace. Mé vnímání je takové, že samotné chápání individuální viny a nutné odčinění se poté, v tomto případě, ztrácí na významu.

Do jaké míry lze mluvit o kolektivní vině?

To, jak chápe Jaspers kolektivní vinu, samozřejmě neplatí univerzálně. Pro Jasperse je přiznání si kolektivní viny spíše jakýsi morální požadavek pro odčinění se před vítězi a zároveň před sebou samotným. Dle něho nesou vinu všichni státní příslušníci a kvůli tomu musí své činy a jejich důsledky napravit.

Jiní lidé vůbec pojem kolektivní viny jako takový odsuzují. V případě proti I.G. Farben²⁴ v Norimberských procesech pochopili soudci kolektivní vinu jako jakýsi právní požadavek na vymáhání určitých politických cílů Vítězných mocností. V rozsudku bylo řečeno, že kdybychom připustili kolektivní vinu jako takovou, musel by následovat masový trest, pro který neexistuje v mezinárodním právu žádné řešení – tedy, že nelze uložit trest celému státu jako kolektivu.²⁵

Otázkou je, proč Karl Jaspers prosazuje pojetí politické odpovědnosti jako kolektivní vinu? Přeci jen i on sám říká, že při odčinění se je důležité začít u sebe. Všechno totiž vychází z jedince. Koho člověk volí, si také rozhoduje jedinec sám. Jak je již zmíněno výše: nemáme se dotazovat viny jiných a pomáhat si tím – když vyjdeme od sebe samotných, pomůžeme lidem nejvíce.

Nezdá se mi správné postavit kolektivní vinu na politické odpovědnosti, která se týká všech osob daného státu. To, že si mnoho lidí tehdejší vládu zvolilo, je pravda. Ale již právě ta apolitičnost ukazovala, že s tímto režimem lidé nesouhlasí – to, že jim to umožnil moderní stát, ve kterém žijí, není dle mého názoru uznatelný a akceptovatelný argument. Zároveň v době, kdy NSDAP lidé volili, Výmarská republika nacistická nebyla. Tu volbu zůstat apolitický neumožnil lidem nacistický stát samotný. A co poté lidé, kteří volili jinou stranu než NSDAP – jsou ti vinni stejně jako ti, jež volili NSDAP? To se mi rovněž zdá absurdní.

Dále není dle mého názoru zcela správné přepisovat vinu i jiným generacím, které v té době volit vůbec nemohly. S tímto, a to je zajímavé, Jaspers zjevně problém nemá, jelikož v jeho pojetí je národ skoro až věčnou entitou. Pakliže někomu bylo v roce 1933 deset let ale

---

²⁴ IG Farben byla velká německá chemická společnost, jež hrála klíčovou roli ve výrobě chemikálií během druhé světové války. V Norimberských procesech byla firma IG Farben obviněna z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti, včetně zneužívání vězňů v koncentračních táborech pro výrobu plynu Cyklonu B používaného v plynových komorách.

²⁵ ULRICH, Bernd. Nazi-Verbrechen und deutsche Kollektivscham. Deutschlandfunk. 7.12.2019. Dostupné z: <https://www.deutschlandfunk.de/heuss-rede-vor-70-jahren-nazi-verbrehen-und-deutsche-100.html>

v roce 1941 již, i proti své vůli, bojoval ve *Wehrmacht* (ozbrojených silách Velkoněmecké říše), nevím, proč bych mu měla připisovat stejnou vinu jako těm, kteří NSDAP přímo volili. Kromě toho se mi nejeví zcela správné připisovat stejnou vinu i dalším generacím, které se vyhlazování Židů vůbec neúčastnily. Jaspers sice argumentuje tím, že jako v rodině cítíme kvůli stejné krvi odpovědnost za činy jiných rodinných příslušníků, cítíme to tak i v rámci svého národa. Budoucí generace však danou dobu nezažily, chybí jim nespočet informací a detailů o tom, co se opravdu dělo. Všechno, co znají, je z vyprávění, knih, dokumentárních filmů či podobně. Obraz činů jejich předků, jenž se jim dostane, může být často zkreslený. Nemyslím si, že se potomci, resp. nastupující generace, mají cítit být odpovědny za činy, se kterými nemají přímou spojitost.

Důležité je proto i historické hledisko. Pro připomenutí: Článek 48 Výmarské ústavy (*Notverordnung*), který umožňoval vytvořit kabinet kancléře. Existence článku 48 jen těžko souvisela s volbami do Říšského sněmu roku 1933, kdy si mnozí lidé zvolili NSDAP. Dále to, jak jsem již doložila v předchozím textu, byl samotný postup Hitlera, který v principu donutil poslance Říšského sněmu podepsat Zmocňovací zákon, když nechal do sálu postavit ozbrojené jednotky a vyhrožoval poslancům násilím na jejich rodinách, pokud Zákon nepodepíší. Mimo to zde bylo mnoho momentů manipulace se svědomím normálních obyvatel jako například Postupimský den, kdy se Hitler prezentoval jako člověk, který respektuje německou historii a slávu německého národa, a udělal by pro dobro Německa cokoli.

Celkově je známý fenomén *NS-Deutsch* – nacistické němčiny – jež byla poměrně komplexním systémem ovlivňování myšlení lidí. Například bylo mnoho věcí přejmenováno za účelem ukázání síly režimu: *Reichswehr* na *Wehrmacht* (říšská obrana – obranná moc); *Luftstreitkräfte* na *Luftwaffe* (vzdušné síly – vzdušná zbraň); pro účely rádia byl speciálně vytvořen *Volksempfänger* (lidový přijímač). Manipulace propagandou může být velmi účinná. Zejména pokud je určitá ideologie vnucována lidem po několik let a mnoho lidí by ani nenapadlo, že na ní může být něco špatně – je totiž součástí jejich života. O to více poté, když v takovém státě někdo vyrůstá a skoro nic jiného nezná.

Pokud bych se dívala na kolektivní vinu jako takovou, myslím si, že tato vina vychází jak ze samotné nacistické vlády, tak z jedinců. Lidem se změnila percepce toho, co je morální a co nikoli. Nespočet lidí se účastnil na vyhlazování pouze tím, že zvedal telefony nebo podepisoval dokumenty. Ze strany vlády dostávaly právě již zmíněné rozkazy.

Pakliže hledáme kolektivní vinu, hledala bych ji v tom, že se lidé právě v kolektivu navzájem ovlivňovali. Jestliže ostatní členové rodiny uposlechli rozkazy, další člen například

nechtěl být odsouzen vlastními rodinnými příslušníky. Pokud se do vyhlazování bez odporu zapojila část skupiny přátel, zapojil se i zbytek, aby jim vlastně nějakí přátelé zůstali. Podobně by to mohlo být například s lidmi v blízkém sousedství. Takových sociálních skupin a provazeb je možno nalézt více a platilo by to i v současnosti. Jestliže si lidé určují morální hodnoty ve společnosti, ve které žijí, a tyto hodnoty se v této společnosti a v jejich vztazích mění, mění se i lidé samotní. Spíše tedy člověk dle svého vnímání přizpůsobí své názory, ať již vědomě nebo podvědomě, svému okolí, než aby konstantně vedl vnitřní konflikt mezi hodnotami vlastními a těmi, které určuje kolektiv kolem něj.

Historické vyvinění Němců

Pakliže to vypadalo, že zproštění viny tlačilo zejména na jedince samotné, a to po stránce psychické a z části sociální, měli bychom se podívat i na část poválečného práva. Již zmíněné Norimberské procesy měly za úkol odsoudit hlavní vůdčí osobnosti nacistického režimu. Několikrát bylo v historii zmíněno tvrzení, že Norimberské procesy byly *reprezentujícími procesy*. Na základě potvrzení individuální viny několika jednotlivců, měla být ukázána vina celého národa. Ne všichni lidé ale cítili tuto spoluúčasť, a tak požadovali zastavení tohoto pokusu o obvinění z kolektivní viny. Pro doplnění: v Norimberských procesech bylo odsouzeno 199 lidí, kteří byli veřejností pojímáni jako vedoucí organizátoři nacistického režimu.²⁶ Mnoho dalších zločinců bylo poté postaveno před vojenské soudy. Mimo to ale ve společnosti stále zůstalo množství lidí, kteří před soud postaveni nebyli, i když například na jejich povel byla vyhlazena celá vesnice. Problémem na tomto místě bylo, že se o těchto činech ne vždy vědělo. Zaznamenány byly často pouze na papíře, a ani toto nemuselo být autentické.

Z tohoto hlediska se stal problematickým a ve své podstatě až cynickým zákonem tzv. Dreher-Gesetz, oficiálně: *Einführungsgesetz zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten* (dále jen EGOWiG) z roku 1968. Navrhovatelem zákona byl Eduard Dreher, po kterém je zákon kvůli *skandálu promlčení* neoficiálně pojmenován. Tento původně vypadající neškodný zákon byl vytvořen za účelem sjednocení do té doby platných ustanovení o přestupcích a jiných správních deliktech. Jelikož se nezdál až tak důležitým, neprocházel ho Spolkový sněm do velkého detailu. S příchodem tohoto zákona se ale ze všech vojáků, kteří za dob Třetí říše „pouze“ vykonávali rozkazy, stali „pouzí“ *pomocníci*. Tyto odpovědné osoby jako kdyby zůstaly pohřbené se svými činy v dokumentech přeplněných archivů, aniž by na ně bylo během Norimberských procesů nahlíženo. Vrahy zůstávali s nemnohými výjimkami pouze pachatelé, jež již prošli Norimberskými procesy.

Od roku 1960 byly všechny trestné činy z dob nacistického Německa promlčeny. Jedinou výjimkou byla právě vražda. EGOWiG ale stručně řečeno udělal ze spáchaných vražd

---

²⁶The National WWII Museum | New Orleans, 2023. The Nuremberg Trials: The National WWII Museum: New Orleans. Dostupné z: <https://www.nationalww2museum.org/war/topics/nuremberg-trials>

v souvislosti s konečným řešením (*Endlösung*) trestný čin zabití.²⁷ Dle německého trestního zákoníku je rozdíl mezi zabitím a vraždou nejen v samotné skutkové podstatě²⁸, ale právě v promlčení: promlčecí lhůta pro zabití trvá 20 let, vražda promlčitelná není. Kvůli EGOWiG ale skoro žádný další z nacistů nemohl být po roce 1969 trestně stíhán, ať už o něm bylo nově v návaznosti na zločiny z dob Třetí říše zjištěno cokoli, jelikož jeho činy byly oficiálně promlčené. Tímto způsobem byl většině dán čistý štít a jedinci mohli dále fungovat ve společnosti. V souvislosti s tématem nacismu je tato konstrukce a její dopad až zruďná. Mnohokrát se zákon také stal předmětem diskusí, a to i ve vztahu k Radbruchově formuli.

Radbruchova formule je jedním z dodnes využívaných principů mnohými soudy, ačkoli není přímo stanovena v žádném ze zákonů. To potvrzuje i její užití v judikatuře.²⁹ Německý filozof a právník Gustav Radbruch roku 1946 formuloval tezi, že soudce se má a může odklonit od zákona a hledat pouze materiální pravdu, pakliže je zákon buď: „nesnesitelně nespravedlivý“ nebo když je vědomě popírána rovnost všech bytostí a jejich základních lidských práv. V ostatních případech se stále máme řídit právem pozitivním, ačkoli se zdá neúčelné či nespravedlivé.³⁰ Dle této formule je nejdůležitějším právem právo pozitivní a co je v rozporu s ním, ani právem být nemá. To navazuje zejména na (ne-)právní stát Třetí říše, kdy bylo otázkou, jak se s přijutím podobných nespravedlivých zákonů v budoucnu vyvarovat. Mimo to si Radbruch uvědomoval vinu německého národa a závadnost právního řádu, jenž „lid“ přijal. I proto zůstává formule dodnes signifikantní – běžný občan se na ní může u soudu pokusit odvolat.

Pokud tedy mnozí Němci věřili, že jsou schopni se nějakým způsobem vyvinut a jejich zákonodárci nebudou přijímat další problematické zákony, byli na omylu. Právě přijutím EGOWiG se zopakoval určitý fenomén pochybení státu, a tedy i samotných lidí, kteří si své

---

²⁷ SCHIRACH, F. von. *Der Fall Collini – Roman*. Piper, 2011, s. 138

²⁸ Dle § 211 a § 212 současného německého trestního zákoníku (StGB) je vražda zvláště krutým trestným činem, který je spáchán z důvodu vraždychtivosti, ukojení pohlavního pudu, ze ziskuchtivosti či jiných nízkých pohnutek, a to zvláště zákeřně a surově s obecně nebezpečnými prostředky. Pakliže nějaká z těchto skutkových podstat není splněna, mluví se nejčastěji o zabití. V realitě tedy k zabití dochází spíše na základě emocí vyvolanými předešlými událostmi, které mohli způsobit pachatelé vnitřní útrapy. U zabití bývá mnohem častěji jasný motiv. U vraždy je trestem vždy doživotí, u zabití ne méně než 5 let.

²⁹ Např.: Pl. ÚS 38/06 ze dne 6.2.2007; Pl. ÚS 25/08 ze dne 7.4.2009; Pl. ÚS 48/05 ze dne 25.4.2007

³⁰ MACHALOVÁ, Tatiana, HLOUCH, Lukáš. Aktuální význam a funkce Radbruchovy formule. *Právník*, 2008, č. 6, s. 619-626

zástupce zvolili. V tuto chvíli jsme zpět u viny jednotlivců. Nepoučitelní, či nezodpovědní? Nicméně umožnili sami sobě, tedy svému státu, další kritické pochybení, a tím na ně jako jednotlivce opět padá vina a odpovědnost za důsledky, které EGOWiG přinesl.

Závěr

Cílem mé práce bylo rozebrat vinu za ztrátu jednotlivce v moderní společnosti na příkladu vývoje nacistického Německa. Klíčová byla otázka, do jaké míry je na vině jednatelce oproti celému národu.

V závěru docházím k tomu, že vinu jednotlivce a vinu kolektivní nelze vůbec oddělit. Jakmile nám kolektiv, či společnost, dávají morální hodnoty, jsou řečené druhy viny přímo propojené. Pakliže si jako jednotlivci ve vztazích s ostatními vytváříme morální normy, přenášíme je do svého společenského života, jehož součástí je mnoho dalších lidí. Toto kolektivní vzájemné ovlivnění pak samozřejmě může mít vliv na naše vědomí – jakožto vědomí jednotlivce. Své činy můžeme stále pocítovat na morální i metafyzické úrovni. Stále se můžeme ocitnout v *sebeklamu*. Stejně tak můžeme žít s *falešným svědomím*. Mnoho Němců mohlo cítit vinu přesně z toho důvodu, že neriskovali svůj život, aby pomohli někomu jinému.

A takto se dostaneme do jakéhosi začarovaného kruhu, kde má každý člověk vliv na někoho dalšího, přičemž tento vliv nemusí být úmyslný. Vinný je tak každý jednotlivý člověk, protože on je na konci dne absolutním arbitrem toho, co je pro něj akceptovatelné, a normy kolektivu jsou ve výsledku průnikem, resp. sumárem těchto individuálních akceptací či odmítání. Vina jednotlivce oproti vině celého národa na holocaustu a nacistickém režimu se tedy dle mého silně protínají – jedna nad druhou přímo nepřevažuje.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

1. ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 8020405496.
2. BAŠTECKÁ, Bohumila; MACH, Jan. *Klinická psychologie*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0617-0. Kapitoly 12.6 a 12.7
3. BAUMGÄRTNER, U. *Horizonte: Geschichte Gymnasium Hessen*. Westermann, 2017. ISBN 3141116962
4. BURGO, Joseph. *Why do I do that?: Psychological defense mechanisms and the hidden ways they shape our lives*. New Rise Press, 2012. ISBN 0988443120
5. BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429237.
6. FROMM, Erich. *Furcht vor der Freiheit*. Aus dem Englischen von Liselotte und Ernst Mickel. Ungekürzte Ausgabe. Oktober 2000. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München www.dtv.de. ISBN 3-423-59048-3
7. HEYWOOD, Andrew. *Political ideologies: An introduction*. Bloomsbury Academic, 2021. ISBN 9781352011838
8. HEYWOOD, Andrew. *Politics*. Bloomsbury Academic, 2021. ISBN 135200545X
9. HITLER, Adolf. *Mein Kampf: 2 Bände in 1 Band*. Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachf., 1943.
10. JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Vydání čtvrté, v nakladatelství Academia druhé. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Praha: Academia, 2019. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-2988-1.
11. LENDZIAN, H.-J. *Zeiten und Menschen - Geschichte: Qualifikationsphase Oberstufe, Nordrhein-Westfalen*. Schöningh, 2015. ISBN 978-3-14-024990-4
12. MACHALOVÁ, Tatiana, HLOUCH, Lukáš. *Aktuální význam a funkce Radbruchovy formule*. Právník, 2008, č. 6, s. 619-626
13. SCHIRACH, F. von. *Der Fall Collini – Roman*. Piper, 2011. ISBN 978-3-492-95371-9

Seznam použitých internetových zdrojů

1. Bundeszentrale für politische Bildung. *Reichstagsbrand – auf dem Weg in die Diktatur*. bpb.de. 26.2.2018. [online]. [cit. 3.4.2023]. Dostupné z: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/hintergrund-aktuell/265402/reichstagsbrand-auf-dem-weg-in-die-diktatur/>
2. GONSCHIOR, Andreas, 2005. *Deutschland: Wahl zum 5. Reichstag 1930*. [online]. [cit. 3.4.2023]. Dostupné z: <http://www.gonschior.de/weimar/Deutschland/RT5.html>
3. GONSCHIOR, Andreas, 2005. *Deutschland: Wahl zum 7. Reichstag 1932*. [online]. [cit. 3.4.2023]. Dostupné z: <http://www.gonschior.de/weimar/Deutschland/RT5.html>
4. KELLER, Jan. *Konformismus*. 11.12.2017. [online]. [cit. 3.12.2022]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Konformismus>
5. LENZ, K. *Vor 90 Jahren: Reichstag Billigt „Ermächtigungsgesetz“*. Deutscher Bundestag. 23.3.2023. [online]. [cit. 3.4.2023]. Dostupné z: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2023/kw12-kalenderblatt-ermaechtigungsgesetz-938540>
6. Mírová smlouva č. 217/1921 Sb., mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919. V [Systém ASPI]. Wolters Kluwer. [online]. [cit. 3.4.2023]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
7. MrWissen2go Geschichte | Terra X. *Errichtung der NS-Diktatur | Nationalsozialismus | musstewissen Geschichte*. 14.6.2018. [online]. [cit. 29.1.2023]. Dostupné z: <https://youtu.be/CB7kYw60M1M>
8. MrWissen2go Geschichte | Terra X. *Hitlers Machtübernahme | musstewissen Geschichte*. 31.5.2018. [online]. [cit. 29.1.2023]. Dostupné z: https://youtu.be/ErSO_z2SYtE
9. Possony, S.T., 1968. Das Problem der Schuld. In: *Zur Bewältigung der Kriegsschuldfrage. Demokratie und Frieden*, vol 5. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. Dostupné na: https://doi.org/10.1007/978-3-322-98563-7_3
10. RAFFAELE, Paul. *Sleeping with Cannibals*, září 2006. [online]. [cit. 11.12.2022]. Dostupné z: <https://www.smithsonianmag.com/travel/sleeping-with-cannibals-128958913/>

11. The National WWII Museum | New Orleans, 2023. [online]. [cit. 7.4.2023]. *The Nuremberg Trials: The National WWII Museum: New Orleans*. Dostupné z: <https://www.nationalww2museum.org/war/topics/nuremberg-trials>
12. ULRICH, Bernd. *Nazi-Verbrechen und deutsche Kollektivscham*. Deutschlandfunk. 7.12.2019. [online]. [cit. 8.12.2022]. Dostupné z: <https://www.deutschlandfunk.de/heuss-rede-vor-70-jahren-nazi-verbrehen-und-deutsche-100.html>
13. Wdr. *Nationalsozialismus: Novemberpogrome*. Nationalsozialismus: Novemberpogrome - Nationalsozialismus - Geschichte - Planet Wissen. 30.3.2023. [online]. [cit. 3.4.2023]. Dostupné z: <https://www.planet-wissen.de/geschichte/nationalsozialismus/novemberpogrome/index.html>
14. www.dw.com. *Der Tag von Potsdam*. 21.3.2013. [online]. [cit. 8.12.2022]. Dostupné z: <https://www.dw.com/de/der-tag-von-potsdam/a-16672070>

Zákony

1. Deutsches Strafgesetzbuch. In der Fassung der Bekanntmachung vom 13.11.1998 (BGBl. I S. 3322). Zuletzt geändert durch Gesetz vom 04.12.2022 (BGBl. I S. 2146) m.W.v. 09.12.2022.
2. Die Verfassung des Deutschen Reiches, WRV (1919)

Seznam zkratek

NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
StGB	Strafgesetzbuch
EGOWiG	Einführungsgesetz zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten